

Як видно з табл. 1, за кожним зазначеним показником виставляється оцінка від 1 до 3, визначена статистично-математичним методом шляхом розрахунку структурних середніх. Оптимальній межі ризику відповідає оцінка 1, а найбільш ризиковим є значення 3 [5].

На основі підходу до оцінки ризиків у діяльності банків визначимо місця в рейтингу за ступенем ризику АКБ "ВАБанк" і АКБ "Укрсоцбанк", використовуючи баланс та звіт про фінансові результати за 2004 – 2005 роки.

За даними по АКБ "ВАБанк" та АКБ "Укрсоцбанк" одержано такі результати оцінок (табл. 2).

Таблиця 2

Присвоєння оцінок АКБ "Укрсоцбанк" та АКБ "ВАБанк"

Банки № п/п	АКБ "Укрсоцбанк"			АКБ "ВАБанк"		
	Коефіцієнт	Значення	Оцінка	Коефіцієнт	Значення	Оцінка
1	K1	12,87%	1	K1	6,8%	2
2	K2	2,07%	1	K2	3,5%	2
3	K3	16%	1	K3	7,9%	3
4	A1	80%	2	A1	86,95%	3
5	A2	56,1%	2	A2	46,97%	3
6	A3	5,6%	2	A3	0,76%	1
7	A4	15,4%	3	A4	5,3%	1
8	A5	28%	1	A5	3,5%	3
9	M1	37%	3	M1	26,3%	3
10	M2	60%	3	M2	75,1%	3
11	M3	0,81%	2	M3	80,5%	3
12	M4	23%	1	M4	18%	1
13	E1	1,5%	1	E1	0,69%	3
14	E2	1,22%	1	E2	15,2%	1
15	E3	4,8%	1	E3	3,1%	1
16	L1	76%	2	L1	71%	2
17	L2	70%	1	L2	53%	1
18	T1	37%	1	T1	34,52%	1
19	T2	33%	1	T2	36,80%	1
20	T3	66%	1	T3	9,64%	3
Загальна сума			29			
						41

Використовуючи дані табл. 2, можна розрахувати сукупний рейтинг. Він є загальною оцінкою фінансової стійкості банку і розраховується наступним чином.

Бали за кожним із показників підсумовуються та ранжуються в порядку зростання. Мінімальна кількість балів, яку може набрати банк, – 20, максимальна – 60. Виходячи з цих балів, розраховується рейтингова оцінка за диференційованою шкалою від 1 до 4.

Для розрахунку граничних меж рейтингових оцінок використовується наведений нижче алгоритм. Значення ширини інтервалу обчислюється за формулою:

$$i = \frac{(X_{\max} - X_{\min})}{4}, \quad (1)$$

де i – ширина інтервалу;

$X_{\min}$ – найменша кількість набраних балів у ранжованому ряду динаміки;

$X_{\max}$ – найбільша кількість набраних балів у ранжованому ряду динаміки [1].

За розрахунками загальна кількість балів, одержана АКБ "Укрсоцбанк", складає 29 балів, та АКБ "ВАБанк" – 41 бал (табл. 1). Отже, значення ширини інтервалу дорівнює 10.

Слід визначити граничні межі рейтингів.

Рейтинги знаходяться в інтервалі від $X_{\min}$ до $X_{\max}$. Розрив між нижньою межею попереднього рейтингу і верхньою межею наступного дорівнює 1. Верхній межі відповідає значення нижньої межі, збільшеної на 10. Виходячи з цього, маємо наступні граничні межі рейтингів:

рейтинг 1: 20÷30 балів – ризики незначні;

рейтинг 2: 31÷41 бал – ризики помірні;

рейтинг 3: 42÷52 бали – підвищені ризики;

рейтинг 4: 53÷60 балів – високі ризики.

Отже, на основі одержаних розрахунків можна зробити висновки про наступне: АКБ "Укрсоцбанк" отримав загальну

рейтингову оцінку 1. Це значить, що він має високу надійність та фінансову стійкість, ризики для вкладників незначні.

АКБ "ВАБанк" отримав оцінку 2, тому до нього висувають зауваження непринципового характеру, він є практично надійним, вважається стійким, ризики для вкладників помірні.

Зроблений аналіз засвідчує, що діяльність цих банків у 2005 році характеризувалась зростанням обсягів банківських операцій. Задля підвищення рівня надійності, конкурентоспроможності та фінансової стійкості банків доцільно вжити таких заходів:

для АКБ "ВАБанк" слід підвищити рівень капіталізації, зокрема шляхом залучення нових акціонерів, збільшення резервного фонду і результатів діяльності;

для АКБ "Укрсоцбанк" необхідно поліпшити якість активів, підвищити їх рентабельність за рахунок зменшення частки неробочих проблемних активів.

Обом банкам потрібно підвищити прибутковість банківських операцій, знизити витрати шляхом застосування новітніх комп'ютерних технологій та оптимізації організаційної структури. Обов'язково слід постійно стежити за рівнем ризику і формувати резерви в повному обсязі за активними операціями.

Присутність ризику на всіх стадіях операцій банків, що здійснюються задля одержання прибутку, неминуча. Тому необхідними є оцінка і на її основі постійний контроль ризиків. В Україні через відсутність зваженої системи оцінки ризиків неможливо зафіксувати проблему на початку та запобігти її поширенню шляхом своєчасного вжиття санаційних заходів. Потрібно брати приклад банківського регулювання в інших країнах, де, крім офіційних регуляторів, є і приватні фірми, що публікують свої власні оцінки [1]. На даному етапі розвитку в Україні потрібно створити рейтингові агентства для оцінки фінансового стану банківських установ, що буде стимулом для банків щодо поліпшення управління ризиками й підвищення довіри клієнтів, що становить каталізатор розвитку економіки в цілому.

Література: 1. Сучасний стан банків // www.bank.gov.ua. – С. 1. 2. Вклади фізичних осіб // Бюлетень НБУ. – 2006. – листопад. □ С. 133. 3. Закон України "Про банки і банківську діяльність" // www.rada.gov.ua 4. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків // Вісник Національного банку України. – 2005. – №8. – С. 9 – 14. 5. Ковбасюк М. Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств. Начальний посібник. – К.: Вид. дім "Скарби", 2001. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції
04.04.2007 р.

УДК 330.11

Піддубний І. О.

Піддубна Л. І.

ТЕОРІЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: ПРЕДМЕТНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

The subject and methodological renovation of the competitiveness theory in its neoclassic version have been substantiated on the basis of the critical analysis of the state of the theoretical bases of competitiveness, development the use of system and praxeological approaches.

Щорічні публікації Всесвітнього економічного форуму, згідно з якими Україна за рейтингом глобальної конкурентоспроможності у 2006 році займала 78 місце [1, с. 28], актуалізують питання, відповідь на яке в економічній науці донині за-

лишається відкритим: "Що насправді становить конкурентоспроможність як наукове поняття, а головне, як теоретичний конструкт, який визначає особливості сучасних управлінських моделей і на основі якого порівнюються результати функціонування різномірних соціально-економічних систем?" Звернення до цього питання не є лише академічним — воно пов'язане з реальним проектуванням систем управління конкурентоспроможністю підприємств, галузей та економіки країни.

Якщо залишити осторонь нормативні формулювання авторів "Звіту про глобальну конкурентоспроможність" з акцентом на те, як має бути, то позитивна функція наукового аналізу полягає у виявленні того, чи є насправді універсальною теоретична модель конкурентоспроможності, яка розроблена західною думкою, або ж вона є однією з моделей "homo economicus", що пояснює поведінку економічних агентів в конкурентному середовищі. В останньому випадку додатково виникає питання межі використання цієї моделі і, зокрема, в специфічних умовах трансформаційної економіки.

Позиція авторів, обґрунтуванню якої присвячена дана стаття, полягає в тому, що неокласична парадигма конкурентоспроможності, яка використовується експліцитно як теоретична модель та імпліцитно як нормативне посилання в прикладних дослідженнях, є спотвореним дискурсом і знаходиться в стані пізнавальної виснаженості. Вона є головною причиною функціонального "зубожіння" сучасної теорії конкурентоспроможності — її рухом у бік інструментального знання, одягненого в "прикладну уніформу" та з відсутністю будь-якого "зазору" між ним і реальною практикою. Постулати раціональної поведінки учасників конкурентного процесу та "невидимої руки" ринку, які слугують методологічним підґрунтям цієї теорії, виявляються амбівалентними і стають науковою оманю в розумінні реальних механізмів підвищення результативності функціонування сучасних економічних систем.

Метою даної статті є спроба змістовного та методологічного оновлення сучасної теорії конкурентоспроможності на основі нового її об'єкт-предметного оформлення й розробки системно-праксеологічного концепту конкурентоспроможності. Автори повністю усвідомлюють усю складність і амбіційність завдання дослідження, так само як і те, що неможливо в одну річку увійти двічі. Але, як говорить китайське прислів'я, іноді варто "повернутися до початку та відкрити нове".

Об'єкт, предмет і науковий статус теорії конкурентоспроможності: діалектика невизначеності

Теорія конкурентоспроможності в сучасному її оформленні в достатньо умовному сенсі може бути визначена як самостійна галузь наукового знання зі своїм об'єктом і предметом аналізу. Якщо дотримуватися поділу Дж. М. Кейнсом функцій економічної науки на позитивну і нормативну, то її можна визначити як один із варіантів нормативної теорії конкуренції.

Концептуальну основу теорії конкурентоспроможності складають три базові положення, згідно з якими: "конкуренція в галузях економіки" [2, с. 12] є об'єктом; "принципи діяльності в умовах конкуренції" [2, с. 12] — предметом дослідження, а "надання детального аналізу конкуренції, включаючи сегментацію ринків, диференціацію товарів, технологічні відмінності та ефекту масштабу" [2, с. 38] — завданням теорії конкурентоспроможності.

Серед дослідників існує майже повна однаковість щодо правильності такого об'єкт-предметного оформлення й завдання теорії конкурентоспроможності. Однак ця однаковість супроводжується повною невизначеністю стосовно того, чим відрізняються предмети аналізу теорії конкурентоспроможності та теорії конкуренції. Або більш конкретно — чим відрізняється "детальний аналіз конкуренції" від власної "конкурентного аналізу": є він складовою останнього або становить, наприклад, розширений варіант поведінкової концепції конкуренції А. Сміта чи конкуренції як процесу "творчого руйнування" Й. Шумпетера. Постановка цих питань є базовою для визначення об'єкта й предмета теорії конкурентоспроможності та для осмислення дослідником того, яку проблему (зріз, ас-

пект) конкуренції він прагне вирішити. "Я прагну, — зазначав М. Портер, — створити всеохоплюючу теорію, яка включає в себе багато змінних величин, а не обмежується двома — трьома важливими показниками" [2, с. 47].

Будь-яка теорія, як відомо, — це "комплекс ідей і уявлень, які в сукупності надають тлумачення та пояснення певного явища або класу явищ" [3, с. 1313]. У цьому сенсі всі теорії конкуренції окремо та разом є комплексом ідей і уявлень (саме комплексом, а не єдиним цілим) та надають тлумачення й пояснення свого предмета аналізу. Об'єктом дослідження цих теорій є конкуренція як специфічний вид відносин, зв'язків та взаємодії суб'єктів ринку. А розрізняються вони, як зазначають Ф. Шерер і Д. Росс, "в основному, кількістю змінних, які вони прагнуть охопити, та їх прогностичними можливостями щодо конкретних ситуацій реального світу" [4, с. 2].

Претендуючи на статус теоретичного знання, теорія конкурентоспроможності має відповідати певним філософсько-методологічним критеріям, які дозволяють відрізнити її теоретичні компоненти — емпіричну основу, аксіоми й постулати, логіку та зміст — від інших теорій і, насамперед, від теорії конкуренції. Розширення кількості змінних, безумовно, збагачує дослідницький процес і дозволяє отримати більш об'ємне бачення конкуренції та її результатів. Але чи означає це зміну предметного поля теорії ринку (конкуренції)? Відповідь на це питання ускладнюється предметною неформалізацією самої теорії ринку і конкретно — правомірністю версії, яка покладена в основу стандартного курсу економіки з її сумнівним постулатом — "спочатку були ринки".

Головною вадою теорії конкурентоспроможності в неокласичній її версії є "антисистемна" методологія аналізу, яка спрямовує її в русло дослідження внутрішніх ринково-конкурентних процесів і механізмів досягнення переваг у закритих ринкових структурах. Підприємство як система з її багатоманітними характеристиками, виробництво як доринковий процес, зовнішнє середовище як простір руху системи і взагалі все, що виходить за межі "внутрішнього погляду" на ринкову систему, є "екзогенно" заданим, тобто не є предметом аналізу.

Згідно з цією методологічною призмою конкурентоспроможність має ендегенне походження і становить поняття, яке відноситься лише до діючих учасників ринку. Проблема, що постає перед кожним з них, є проблемою збереження як суб'єкта ринку, а засобом її вирішення виступає раціоналізація ринкової поведінки на основі ефективної стратегії конкуренції. Головним завданням теорії конкурентоспроможності за цією призмою стає опис процесу формування конкурентних переваг у ринкових структурах. Досліднику згідно з нею достатньо описати "анатомію" конкурентного успіху в ринковій структурі, щоб визнати її як "теоретичне ядро" конкурентоспроможності. Якщо коригування ядра й відбувається, то воно стосується лише його суб'єктної компоненти, а конструкція поняття залишається "стандартною".

Відомий авторитет у галузі методології економічної науки, французький економіст Ж. Ульмо зазначав, що "економічні поняття слід вводити так, щоб вони могли безпосередньо працювати лише за допомогою моделей, у межах функціонального призначення яких вони знаходять визначеність. Однак недопустимо, щоб поняття залишилось жорстко прив'язаним до моделі, в якій воно знайшло своє вираження. Певна модель може надати поняттю гарне визначення, але бути при цьому поганим уявленням щодо реальності" [5, с. 6].

Жорстка прив'язка поняття "конкурентоспроможність" до "внутрішньої" моделі ринку обумовлена методологічною традицією неокласичної школи, яка пояснює механізм функціонування ринкової системи раціональною поведінкою економічних агентів. Але, як слушно зазначають Е. Калінін та Е. Чиркова, "спроможність економічного агента орієнтуватися в господарській системі відрізняється від спроможності цілісного погляду на систему" [6, с. 68]. Якщо раціональна поведінка в межах ринкової системи є більш або менш "прозорою" для ринкового агента, то "промінь цієї прозорості" обмежується на рівні функціонування системи в цілому — він упирається в зовнішнє середовище функціонування та інші його критерії [6, с. 69].

"Внутрішній" погляд на ринкову систему спричиняє те, що, з одного боку, поняття "конкурентоспроможність" стало "обов'язковою одиницею аналізу", а з іншого — містить у собі досить сильний когнітивний момент ("спроможність суб'єкта") з усіма складнощами щодо прямого його використання в теорії та практиці. Найбільш поширене в літературі визначення конкурентоспроможності як "спроможності суб'єкта до конкуренції" відіграє в науковому аналізі таку ж роль, як і комп'ютерний вірус в інформаційних системах. Наслідками "теоретичної розмитості" цього поняття стає те, що в працях з проблем управління конкурентоспроможністю увага концентрується на обґрунтуванні доцільних методів управління, а питання особливостей об'єкта управління залишаються в "тіні" або супроводжуються посиланнями на "стандартну" модель.

Прикладом суттєвої трансформації "універсального", як стверджує західна наука, ядра конкурентоспроможності в процесах його реального "збагачення" є й те, що значна частина праць під колишніми назвами "управління якістю", "управління збутом", "управління витратами" тощо сьогодні виходить під назвою "конкурентоспроможний менеджмент" [7], що становить лише нову назву колишніх явищ.

Обмежена працездатність "внутрішньої" моделі конкурентоспроможності пов'язана, насамперед, з її методологічними передумовами. Як зазначав Й. Шумпетер, встановлення причинних зв'язків можливе лише тоді, коли "явище, яке виконує в них роль основи, буде явищем неекономічного порядку. Якщо основа має економічну природу, то слід продовжувати дослідження" [8, с. 59]. Співвіднесення цього положення з сучасними дослідженнями виявляє ситуацію "методологічного кола", в якому причини одночасно є наслідками: конкурентоспроможність породжується конкуренцією, а остання, у свою чергу, передбачає наявність конкурентоспроможних суб'єктів [9, с. 204]. Той факт, що саме на основі "внутрішнього погляду" на ринкову систему побудована "стандартна" модель конкурентоспроможності, є грубою методологічною помилкою, наслідком якої став надмірно широкий діапазон — від суб'єктивно-біхевіористичних до ідеологічно орієнтованих визначень конкурентоспроможності [10 – 11], а офіційний статус цієї теорії в сучасній економічній науці залишається вельми невизначеним.

Системна складова методології дослідження конкурентоспроможності: теоретична ретроспектива

Розробка програм нарощування конкурентоспроможності в розвинених країнах сьогодні ведеться в площині широкого й системного, а не суто ринкового бачення джерел економічного розвитку. Проектуванню гнучких і висококреативних моделей управління конкурентоспроможністю сприяє активізація системних досліджень усталеного функціонування й підтримки гомеостазу економічних систем. Важливим інструментом організаційного проектування став синтез систем управління конкурентоспроможністю з механізмами активної протидії впливу негативних зовнішніх чинників та в контексті таких понять, як "національний економічний простір", "національна безпека" та "економічні інтереси держави".

Масштаб й глибина змін інструментарію дослідження вказують на перехід західної економічної думки до системної методології дослідження, а отже, до суттєвого розширення предметного поля теорії конкурентоспроможності. Так, у другій доповіді Римського клубу акцентується увага на тому, що "спонтанний економічний порядок не забезпечує належної керованості ринкових систем, а ефективним рішенням може бути лише глобальна гомеостатична система" [12, с. 74].

Дослідження проблем глобалізації поставили принципове питання: якщо конкурентоспроможність породжується як внутрішня властивість національних економічних систем, то якою є в цьому випадку роль світового господарства як надсистеми, і що спричинює висхідний характер її розвитку?

Пошук відповіді на це питання привів до появи альтернативних підходів до суспільного поділу праці, значний внесок у розробку яких зроблено, зокрема, в працях французьких вче-

них [13 – 15]. На відміну від смітівської версії, в межах нової точки зору на суспільний поділ праці неоднорідність пов'язується з різними цілями та можливостями агентів і виявляється в характері переходу від суб'єкта економічної діяльності до суб'єкта ринкової діяльності або в термінології Ж. Сапіра "від індивідуального рівня діяльності до колективного". "Перехід від індивідуального рівня діяльності до діяльності в межах галузі або релевантного ринку, — підкреслює Ж. Сапір, — не є простим процесом агрегування. Він здійснюється шляхом подолання перешкод і передбачає особливий вимушений механізм "тестування" претендентів на вхід до ринку як на "економічне благо" або дозвіл на вилучення частини потенціалу розвитку ринку" [15, с. 261]. Наступні дослідження посилили сумніви щодо реальності неокласичної моделі ринку й поставили на порядок денний питання формування "особливої концепції ринку" [16, с. 263] із диференційованим змістом понять "суб'єкт економічної діяльності" та "суб'єкт ринкової діяльності".

У сучасній літературі ці поняття сприймаються як тотожні, а проблема передумов трансформації першого в другий майже не ставиться. Автори статті дотримуються широкого визначення поняття "суб'єкт економічної діяльності" та вузької його дефініції як "суб'єкт ринкової діяльності". В широкому значенні суб'єкт економічної діяльності — це "дехто", який "є джерелом, рушієм, носієм цілеспрямованої активно-вольової предметно-практичної діяльності, а отже, й процесу пізнання (як одного з видів діяльності) та його комплексної оцінки" [17, с. 514].

Ринкова діяльність є видом економічної діяльності, специфіка якого визначається конкуренцією — "особливим способом буття ринкових агентів". Широкий зміст поняття "економічна діяльність" полягає в тому, що воно містить елемент, відсутній у понятті "ринкова діяльність": у межах останнього "в тіні" залишається питання про те, за яких умов агенти економічної діяльності стали суб'єктами ринку, — передбачається, що це питання було вирішено за межами ринку.

Тією мірою, якою суб'єкт економічної діяльності сприймає ринок як актуальне середовище, можна з'ясувати передумови його виживання крізь поняття "конкурентоспроможність". Водночас за допомогою більш вузького поняття "ринкова діяльність" неможливо пояснити, чому набуття конкурентоспроможності є актуальним завданням діючого суб'єкта ринку, якщо спроможність до конкуренції є його іманентною характеристикою. Це пояснення стає можливим за умови зміни аналізу механізму функціонування ринку як процесу на аналіз умов функціонування ринку як системи.

Зміщення дослідницького процесу на екзогенні аспекти відтворення ринку як системи дозволяє з'ясувати: як підтримується її гомеостаз; як вона поповнюється новими учасниками; як суб'єкт економічної діяльності перетворюється на суб'єкта ринкової діяльності і наявність якої сутнісно-необхідної умови забезпечує дане перетворення? Це дозволяє також виявити причинно-наслідкові зв'язки між результативними потоками в ринковій системі, збалансування яких зумовлює потребу в науковому понятті "конкурентоспроможність".

Системно-праксеологічна модель конкурентоспроможності

Системно-праксеологічний підхід до дослідження економічних явищ і процесів пов'язується, зазвичай, із працями Т. Котарбинського [18], Є. Слуцького [19], Т. де Монбріаля [20] та ін. Його використання сприяє підвищенню рівня теоретичної розробки, в тому числі й проблем конкурентоспроможності.

У концепції конкурентоспроможності економічних систем, яка все більш активно пропонується в сучасних зарубіжних і вітчизняних наукових працях [21 – 23], гносеологічний бік конкурентоспроможності пов'язується не тільки з "внутрішнім", а й із "зовнішнім поглядом" на ринкову систему. Континури нового парадигмального зсуву у бік реалістичної моделі конкурентоспроможності сьогодні стають усе більш чіткими і пов'язані вони саме з відродженням системної методології дослідження. Її порівняльна характеристика наведена на рис. 1.

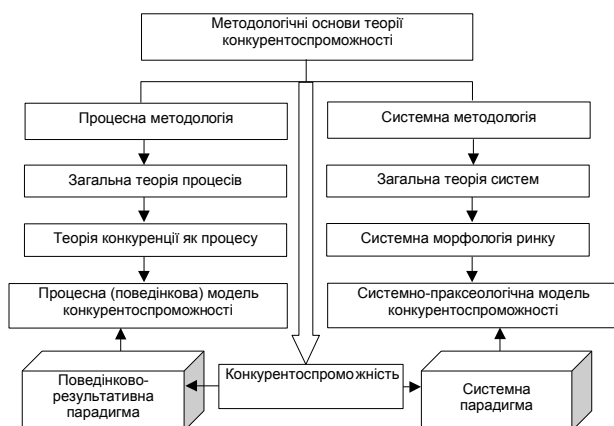

Рис. 1. Процесна та системна методології дослідження конкурентоспроможності

Наведені методологічні підходи мають принципові відмінності, які визначають головний напрям (русло) теорії конкурентоспроможності та структуру дослідницького процесу. Якщо процесна методологія спрямовує теорію конкурентоспроможності в русло дослідження внутрішніх поведінкових процесів, то системна методологія розширює горизонт дослідження до системної морфології ринку — до закономірностей його функціонування як гомеостатичної системи (див. рис. 1). При цьому дослідницький процес здійснюється не за схемою "від елемента до цілого", що є характерним для неокласичного підходу, а за схемою "від цілого до елемента".

У системній методології дослідження конкурентоспроможності центром уваги є не принципи конкуренції й методи досягнення конкурентних переваг у ринкових структурах, а розгорнута в часі та просторі динамічна модель системи економічного розвитку, яка відображає її як сукупність підсистем виробництва, розподілу, обміну й споживання та як гомеостатичний "живий організм", виживання якого пов'язане з відтворенням континууму результатів — неподільного потоку їх формування, відновлення і збалансування. Системна методологія детермінує процеси формування, руху та відтворення результативних потоків в економічних системах як предмет теорії конкурентоспроможності.

За системною методологією, проблема результативності економічної діяльності в усій її гостроті виникає за межами власне "виробничої" системи — тоді, коли будь-яка економічна система (підприємство, галузь, регіон, економіка країни в цілому) вимушена виходити в зовнішній простір з метою збуту кінцевих результатів діяльності (товарів, послуг). Умови відтворення системи в цій ситуації визначаються перехідною функцією вихідних результатів — їх вхідним значенням для інших систем [23, с. 26]. Терміни "вихідні результати" та "вхідні результати" відносяться відповідно до системи як суб'єкта виробництва та до системи як суб'єкта взаємодії, що є відображенням соціогенезу економічної діяльності в умовах її ринкової організації.

Розглядаючи виробничу підсистему та релевантний ринок як систему сполучених судин, у цільових параметрах і обмеженнях можна визначити проблемні ситуації в реалізації цілей їх функціонування й праксеологічні передумови їх розв'язання крізь теоретичну модель конкурентоспроможності. Графічне відображення системно-праксеологічної моделі конкурентоспроможності наведено на рис. 2. Ця модель конкурентоспроможності охоплює: 1) підсистему виробництва, у функціонуванні якої виникає проблемна ситуація (рис. 2, а); 2) підсистему обміну, взаємодія з якою вирішує проблему функціонування виробничої підсистеми (рис. 2, в); 3) міжсередовищний простір, у якому відбувається взаємодія та суміщення інтересів взаємодіючих підсистем (рис. 2, б).

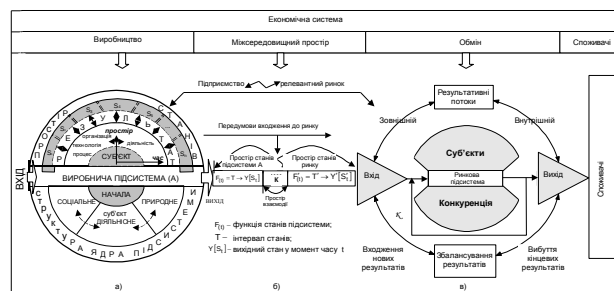

Рис. 2. Системно-праксеологічна модель конкурентоспроможності (к) як інтегрованої властивості суб'єкта економічного розвитку (економічної системи)

Характер цілей учасників взаємодії та проблемної ситуації, що виникає в ній, є різним. Головна мета функціонування виробничої підсистеми — входження в ринок, яке забезпечує реалізацію кінцевих результатів та її життєздатність.

Метою ринкової підсистеми є зростання ефективності її функціонування на основі відбору та входження в неї тих "мікроодиниць" — виробничих підсистем, — вхідні результати яких забезпечують збалансованість потоків результативності, як передумови підтримки гомеостазу ринкової підсистеми. При цьому потік зовнішніх результатів має, як мінімум, компенсувати вихід внутрішніх результатів: порушення цієї умови означало б ентропійний розпад ринкової підсистеми.

Внутрішній потік результативності (рис. 2, в) пов'язаний із розподілом потенціалу ринку між його суб'єктами згідно з рівнем їх конкурентоспроможності. Темпоральна неадекватність рівня конкурентоспроможності умовам відтворення діючого суб'єкта означає його вибуття із ринку та перетворення в іншу соціально-економічну структуру.

Зовнішній потік результативності має екзогенне походження і виступає як ключовий механізм підтримки гомеостазу ринкової підсистеми. Функціонально він спрацьовує за умови порушення результативного балансу через зворотний зв'язок K ринкової підсистеми із зовнішнім середовищем (рис. 2, в). Інтенсивність зовнішнього потоку результативності регулюється на вході ринкової підсистеми механізмом конкурентоспроможності у формі функціонального відбору "мікроодиниць", входження яких забезпечує відновлення результативного балансу та зростання ефективності функціонування ринкової підсистеми.

Вплив міжсередовищного простору на процес взаємодії виробничої та ринкової підсистем є непрямим і спрямованим на дотримання учасниками взаємодії інституційних норм та правил конкуренції. Оскільки міжсередовищний простір є конкурентно "поляризованим", то в просторі взаємодії (рис. 2, б) здійснюється "зчеплення" підсистем за рахунок "автокаталізу" їх системних властивостей.

Складовими елементами системно-праксеологічної моделі конкурентоспроможності (рис. 2) є: структура, стан, простір станів і простір готовності (простір взаємодії) виробничої та ринкової підсистем. При певній комбінації факторів виробництва стан виробничої підсистеми (S) у момент часу t є відображенням ефективності бізнес-процесів усередині підсистеми. Сукупність станів формує простір станів підсистеми ($S_1, S_2, \dots, S_n$), а обмеженням у її функціонуванні є простір станів ринку. Зняття цього обмеження є сутнісно необхідною умовою реалізації мети функціонування виробничої підсистеми — її входження та інтегрування в ринок. Ця проблемна ситуація може бути вирішена, якщо простір станів виробничої підсистеми і простір станів релевантного ринку мають спільну компоненту K (простір взаємодії), наявність якої забезпечує розв'язання проблеми входження в ринок (рис. 2, б).

У форматі теорії систем можна зазначити таке: життєздатність виробничої підсистеми забезпечується лише тоді, коли K (рис. 2, б) більше нуля і менше або дорівнює одиниці, тобто $0 < K \leq 1$. У випадку, коли $K = 0$, вона залишається поза простором станів ринку і колапсує або перетворюється в іншу соціально-економічну структуру.

В усьому різноманітті ситуацій взаємодії виробничої та ринкової підсистем сутнісно необхідною умовою формування спільного простору взаємодії є наявність такого функціонального стану виробничої підсистеми — її системної властивості, — яка визначає саму можливість взаємодії та її масштаби. Соціально-економічним змістом цієї інтегрованої властивості виробничої підсистеми є категорія конкурентоспроможності.

Як праксеологічна реальність конкурентоспроможність не є іманентною характеристикою економічних систем. В історичній ретроспективі вона є онтологічним утворенням, яке набуває змісту конкурентоспроможності в умовах, коли соціальним механізмом організації економічного розвитку стають ринок та конкуренція.

Використання системно-праксеологічного підходу дозволяє сформулювати сутнісне визначення конкурентоспроможності, а саме: *конкурентоспроможність — це інтегрована властивість економічної системи, яка обумовлює реалізацію мети та досягнення результатів функціонування, необхідних і достатніх для активного позиціонування системи в конкурентному ринковому просторі.*

Наявність конкурентоспроможності, з одного боку, є передумовою реалізації мети виробничої системи, а з іншого — передумовою зняття внутрішньої суперечності в ринковій системі між індивідуальним механізмом формування результативних потоків і системним механізмом їх збалансування та підтримки гомеостазу.

Як економічна система ринок може функціонувати лише за наявності конкуренції та конкурентоспроможних її учасників, тобто суб'єктом ринку може бути лише конкурентоспроможний суб'єкт. Конкурентоспроможність є нормою або "способом буття" ринкових агентів і одночасно імперативом функціонування ринку як системи. Системна роль конкурентоспроможності визначається її причинними зв'язками із результативними параметрами та вхідними-вихідними процесами в ринковій системі.

Системно-праксеологічний концепт конкурентоспроможності дозволяє окреслити ймовірну структуру теорії конкурентоспроможності як сукупності трьох розділів, зміст яких відображає логіку й особливості соціогенезу економічного розвитку.

Перший розділ теорії конкурентоспроможності охоплює аналіз системи економічного розвитку з внутрішніми та зовнішніми її цілями, виживання якої здійснюється через взаємодію із зовнішнім середовищем. У сучасній економічній науці цей аналіз надають теорії економічного зростання, суспільного поділу праці, організаційних систем, а також теорії глобалізації, постіндустріального суспільства тощо.

Другий розділ теорії конкурентоспроможності охоплює питання інституційних та системно-праксеологічних основ ринкової організації економічного розвитку на базі системогенетичної парадигми походження й функціонування ринку. Розробка цих основ має ґрунтуватися на використанні фундаментальних положень системології, праксеології, теорії економічної динаміки, теорії системних переходів тощо.

Третій розділ теорії конкурентоспроможності містить аналіз конкретних форм прояву конкурентоспроможності на рівні її фенотипу та історично обумовлених просторово-темпоральних конфігурацій розвитку. Теоретичною основою цього аналізу слугують положення теорій конкуренції, конкурентних переваг, галузевих ринкових структур тощо.

Наведений предметно-методологічний ракурс теорії конкурентоспроможності не є вичерпним. Він, однак, дозволяє

більш чітко визначити прогалини й "білі плями" теорії конкурентоспроможності в неокласичній її версії та синтезувати фрагментований опис в інтегровану версію теорії конкурентоспроможності.

Література: 1. World Competitiveness Report. — World Economic Forum, Geneva, 2007. — 588 p. 2. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. — М.: Международные отношения, 1993. — 896 с. 3. Советский энциклопедический словарь. — 2-е изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1982. — 1600 с. 4. Шерер Ф. М. Структура отраслевых рынков: Пер. с англ. / Ф. М. Шерер. — Росс. — М.: ИНФРА-М, 1997. — VI, 700 с. 5. Montbrial Thierry de. La science économique ou la stratégie des rapports de l'homme vis-à-vis des ressources rares. Méthodes et modèles. Paris: PUF, 1088. 6. Калинин Э. Концепция пост-классической экономической рациональности / Э. Калинин, Е. Чиркова // Вопросы экономики. — 1998. — №5. — С. 64 — 70. 7. Качалина Л. Н. Конкурентоспособный менеджмент. — М.: Изд. Книготорговый центр "Маркетинг", 2002. — 400 с. 8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1982. — 456 с. 9. Миргородская Е. О. Конкурентоспособность как интегральное свойство рыночной системы хозяйствования // Философия хозяйства. — 2005. — №4 — 5. — С. 203 — 213. 10. Піддубна Л. І. Феноменологія конкурентоспроможності: в пошуках нової парадигми // Соціальна економіка. — 2004. — №1 — 2. — С. 73 — 81. 11. Піддубний І. О. Сучасна теорія і практика міжнародної конкурентоспроможності: асиметрія концептуального рівня / І. О. Піддубний, Л. І. Піддубна // Економіка розвитку. — 2005. — №1(33). — С. 11 — 17. 12. Римский клуб. История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы. — М.: Едиториал УРСС, 1977. — 384 с. 13. Perroux F. L'économie du XX eme Siecle. Paris., 1969. — 384 p. 14. Сапир Ж. К экономической теории неоднородных систем. Опыт анализа децентрализованной экономики. — М.: Наука, 2001. — 292 с. 15. Sapir J. Les trous noirs de la science économique. Essai sur l'impossibilité de penser le temps et l'argent. Paris, 2000. 16. Краснов В. Н. Рынок, общественное разделение труда и отношение между товаропроизводителями // Экономическая теория: истоки и перспективы. — М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2006. — С. 257 — 263. 17. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 3 / Відповід. ред. С. В. Мочерний. — К.: Вид. центр "Академія", 2002. — 952 с. 18. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе. — М.: Наука, 1975. — 216 с. 19. Слуцкий Е. Е. Доклад о формально-праксеологическом основании экономики // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова. — 2000. — №3. — С. 292 — 304. 20. Тери де Монбриаль. Действие и система мира: Пер. с франц. — М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭИ), 2005. — 488 с. 21. Калужнова Н. Я. Конкурентоспособность регионов в условиях глобализации. — М.: ТЕИС, 2003. — 528 с. 22. Андреева Л. Взгляд на системную конкурентоспособность как доминанту устойчивого экономического развития / Л. Андреева, Е. Миргородская // Экономист. — 2004. — №1. — С. 81 — 88. 23. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність у новій системі координат / Л. І. Піддубна, А. І. Піддубна // Економіка розвитку. — 2004. — №2(30). — С. 24 — 29.

Стаття надійшла до редакції
28.03.2007 р.